

FRAUHAMMER KRISZTINA

Búcsújárás vendégkönyve?

A NÉPI VALLÁSOSSÁG EGY ÚJ FORRÁSTÍPUSÁNAK BEMUTATÁSA

Néhány évvel ezelőtt szülőfalum, a Szigetközben található Máriakálnok kegykápolnája és a körülötte kialakult búcsújárás kutatásakor érdekes forrásra találtam egy nagyméretű, *Emlékkönyv* feliratú könyvben. Máriához intézett kérések, gyakran egészen konkrétak, őszinte hálaszavak, személyes hangvételű imádságok sorai töltötték be a könyv lapjait.

Kutatásaim során világossá vált, hogy Mária kegyhelyeken, és más templomokban a hívek kérései, könyörgései számára kitett füzetek Magyarországon és számos más európai országban is ismertek. Néhány kegyhelyen füzet híján fába, falba karcolva, bútorokba, a megkerülhető kegyoltár hátoldalára írtak, írnak a hívek.

Az új forráscsoportra az európai néprajz az elmúlt években felfigyelt már, de a kutatások egymástól elszigetelten folynak. Többnyire csak az adott helyen található anyag elemzésével foglalkoznak, rendszerező, összegző munka nem született még. Magyarországon elsőként teszek kísérletet arra, hogy a búcsújárás kutatásának keretében a máriakálnoki *Emlékkönyv* kapcsán egy új forrástípust bemutassak. Az adatok alapján természetesen nem írható le a búcsújárás egész jelensége, csupán egyes mozzanatai: a kegyhely felkeresésének okai, a vonzaskörzet, a zarándoklatok intenzitása egy korszakon, egy éven, egy hónapon át, valamint a búcsúsók életkor, nem, társadalmi helyzet szerinti megoszlása. Ezek az információk azonban hozzájárulhatnak a zarándoklatok hátterének alaposabb és árnyaltabb megismeréséhez. E kéziratos könyvek megjelölésére a *vendégekönyv* nevet javaslom.

A szegedi Néprajzi Tanszék búcsújárás kutatásaiba bekapcsolódva nyílt lehetőségem arra, hogy a szeged-alsóvárosi ferences templom vendégekönyvét is tanulmányozzam. Bár e munka csak az 1997. év Havibúcsúján született bejegyzések bemutatására szorítkozik, ennek ellenére több figyelemreméltó adattal tudja gazdagítani az adott búcsú leírását.

Jelenlegi tudásunk szerint Magyarországon csak néhány kegyhelyen ismertek ezek a könyvek. A legrégebbi Máriakálnokról való, ahol 1947–1952-ig vezettek ilyen könyvet, majd ismeretlen okokból bevették, így a hagyomány megszakadt. Csak rövid ideig állt a hívek rendelkezésére egy füzet Egyházasbást Mátraverebély filiációjaként létrejött szentkúti kápolnájában. A füzetet 1970-ben Petrus Júlia, a kápolna gondozója függesztette ki. Így akarta elejét venni, hogy a Máriához és a forráshoz látogatók a szobrot rejtő kis koliba oldalába véssék ceruzával, vagy késsel a nevüket, hogy megörökítsék ittjártukat. Az elmúlt években hasonló könyveket helyeztek el a zarándokok számára Csíksomlyón, Máriapócson, Máriagyüdön és Mária szegedi kegytemplomában is.

Az ájtatosság e formájával mutatnak nagy hasonlóságot azok a hálanyilatkozatok, amelyek a vallásos ájtatos újságok hasábjain jelentek meg. Ezek egy további variánsát képezik a műfajnak, hisz keletkezésük hivatalos szervező tevékenység eredménye.

Az itt összegyűjtött példák alapján teljes biztonsággal állapíthatjuk meg, hogy egy viszonylag új, széles körben elterjedt és máig élő, sőt fellendülőben lévő jelenséggel, talán önálló műfajjal állunk szemben. Az új műfaj egységes meghatározása még nem alakult ki, jóllehet több próbálkozás is történt már e téren. A kutatók különböző, a folklór határán álló műfajokkal hozzák rokonságba az általuk vizsgált forrásokat.

Máriakálnokon *Emlékkönyv*nek nevezte el a könyv kitalálója művét, s valóban némi hasonlóságot e műfajjal is mutat ez a forrástípus. Mégpedig annyiban, hogy az a cél is vezethette, hogy valami módon örökké, emlékké tegyék magukat és kérésüket. A beírások azonban nem az életre való felkészítésre, az élet értelmére, a boldogságra, a szerelem mibenlétére irányulnak, mint ahogy azt az emlékkönyv bejegyzései teszik, hanem sokkal nagyobb hangsúlyt kap az írás által a szenttel létesített személyes kapcsolat.

A beírásokkal a votív táblák szövegei is sok hasonlóságot mutatnak, bár azokon kizárólag köszönet-megnyilvánulások olvashatók. E szövegek az 1500-as évektől kezdve jelennek meg a képek alatt. A szokás a 19. századra redukálódott, csak a felirat maradt a márványból készült hátatáblán. Ezek a legtöbb mai templomban is láthatók.

Az emberek tehát már évszázadokkal ezelőtt is hittek abban, hogy az írás a szóbeli imánál hatásosabb és maradandóbb eszköze lehet az égiekkel való kapcsolattartásnak. A jelenséget a szerzők úgy értékelik, hogy az emberekben van egyfajta igény arra, hogy kiírják magukból és nyilvánossá tegyék belső problémáikat és örömeiket.

Az új műfaj tehát nem minden előzmény nélkül való, sőt példáink szerint egy folytonos vonulatra kapcsolható. Mégpedig abba, amit összefoglaló néven *népi írásos ájtatosság*nak nevezhetünk. Ennek a népi írásos ájtatosságának megnyilvánulásai azok a könyvek, amelyeket Németországban és Ausztriában *Fürbittenbuch*nak, *Anliegebuch*nak, Angliában pedig *intercessions book*nak neveznek. Egységes magyar elnevezése nincs ezeknek a könyveknek, így a hasonló könyveket *vendéggönyv*nek neveztem el. Az eddigi kutatások alapján néhány közös vonást is megállapíthatunk:

1. Leggyakrabban Mária kegyhelyeken, szentek kegytemplomaiban, ritkábban más templomokban találhatóak ilyen források, főleg katolikusoknál, de esetenként más helyeken is (pl. az evangélikusnál).
2. Füzetbe, papírra, falra, padra íródtak.
3. Címzettjük leggyakrabban Mária, vagy egy szent, illetve maga Jézus.
4. Kéréseket (általánosakat, konkrétakat egyaránt) illetve a már teljesített kérésekért mondott hálaadásokat, köszönetnyilvánításokat tartalmaznak.
5. A feljegyzők kora, neme, és az adott történelmi helyzet kihat az üzenetek témájára.
6. Spontán megnyilvánulások, ezért kifejezésmódjuk az esetek nagy többségében egyéni. Kisebbségben irodalmi alkotásokból (vers), egyházi énekekből, imákból, emlékversekből kölcsönözték szövegeiket.
7. Gyakoriak az anonim feljegyzések, ezért a közvetlenség, intimitás jellemzi őket.

Egy-egy vendéggönyv adatainak és bejegyzéseinek kiértékelése számos figyelemre számotartó körülményre rávilágíthat. Felfedheti azoknak az okoknak a sokaságát, amelyek a zárándokokat egy kegyhely felkeresésére készítetik. Ennek vizsgálata általában nagyon nehéz, hiszen többnyire egyéni, belső indítékról van szó, amelyeket nem szívesen tárnak fel egy ismeretlen kutató előtt. Ha a nagyobb összefüggéseket vizsgáljuk, tükre lehet egy ilyen kéziratos könyv az adott korszak vallásosságának is. A be-

jegyzések tükrözhetik a helyi és a nagyobb jelentőségű történelmi és politikai eseményeket, tájékoztathatnak a kor társadalmi és gondolkodási szokásairól. Jól kirajzolódhatnak a korszak meghatározó problémái, illetve egy nagyobb időtartamot vizsgálva ezeknek a problémáknak a változása is nyomon követhető.

Az 1997-es Havibúcsún 56 fő írta be szövegét a vendégkönyvbe. A beírók közt a nők vannak többségben: 45 kérést illetve köszönetet nők, 11-et férfiak írtak. A többi esetben nem volt egyértelműen eldönthető a beírók neme. Ez a tendencia a nők népi vallásosságban betöltött erős dominanciájával magyarázható.

A vendégkönyv bejegyzéseinek többsége név nélküli, ezért a könyvbe írók azonosítása nehéz. Mindössze 47 esetben található meg a kérés vagy köszönet alatt a teljes név, ami 5 esetben nem olvasható. Az írások fennmaradó 62 %-án nincs, vagy nem pontos a személy megjelölése: 39 esetben nincs névalírás, 22 esetben csak keresztnév vagy családi név van, 10 esetben csak monogram olvasható. 6 esetben hivatásuk megjelölésével (*egy édesanya*), azonosítják magukat a bejegyzők. Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy az anonimitás egy fontos jellemzője a hasonló forrásoknak.

Az ilyen anonim megnyilvánulások nagy számát azzal magyarázhatjuk, hogy az ismeretlenség diszkréciókat biztosít az íróknak, ami segítheti abban, hogy minden félelem és gátlás nélkül őszintén vallhassa meg kérését vagy háláját. Azért is különösen fontos ez, mert jóllehet a kérések személyes jellege miatt ezek a könyvek helyet biztosítanak az intimitásnak ugyanakkor mindenki bele is olvashat, így a nyilvánosság lehetősége is adott. Ezen kívül a név nélküli bejegyzés védelmet jelenthet az ismerős kíváncsisága elől is, ami az alsóvárosi templom esetén különösen fontos, mert a kegytemplomnak nagy és élő plébániaközössége van, amelynek tagjai jól ismerik egymást.

Az életkor tekintetében legtöbb esetben csak az írások tartalmára hagyatkozhatunk, közvetlenül ez nem megállapítható. Nagyon sok beírás vonatkozik a családra, a gyerekekre: *Gyermekeim boldogulásáért könyörgök minden időben*. Ebből arra következtethetünk, hogy nagyrészt már felnőttkorú, családos emberektől, nagyszülői korban lévőktől származnak a beírások. A fiatalsággal kapcsolatos kérések (szerelem, párválasztás, iskola, vizsgák stb.) kis száma arra utal, hogy ez a korosztály feltehetőleg kisebb számban volt jelen, vagy nem él ezzel a sajátos kommunikációs lehetőséggel.

A búcsúk társadalmi hovatartozásának megállapítására nincs lehetőség a kis számú adat miatt. Csupán két esetben találtunk erre vonatkozó adatot. Mindkétszer kántor volt a sorok lejegyzője.

A zarándokok származási helyéről sem áll elegendő adat rendelkezésünkre ahhoz, hogy azok alapján a kegyhely vonzáskörzetét felrajzolhassuk. Nagyobb mintavétel esetén ez lehetséges volna. Egy körülményre azonban felfigyelhetünk. Négy külföldről érkezett látogató bejegyzése olvasható a könyvben. Három esetben kiderül, hogy hazánkban elszakadt magyarokról van szó, akik Amerikában, Ausztráliában illetve Németországban élnek. A hazalátogató turizmus is alkalmat teremthet tehát a búcsújárásra, esetleg a régen rendszeresen látogatott kegyhely újbóli felkeresésére.

A beírások terjedelme változó. Általában rövidek, legfeljebb 6–7 sorosak. Hangvételük, megfogalmazásuk az egyetemes könyörgésekkel rokonítható, vagy azokkal teljesen megegyező: *A keresztények egységéért! Könyörögyj érettünk!* E tulajdonságában az alsóvárosi vendégkönyv eltér az általam eddig megismert könyvektől, mert azokat inkább a személyes, közvetlen hangvétel jellemezte, ezt pedig inkább a tartózkodás. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy az alsóvárosi ferences templomban kitett könyv kéréseit rendszeresen a szentmise felajánlási részében az ostyával együtt az oltárhoz, az

Úr színe elé viszik. Nem olvassák fel őket, mint a hivatalos egyetemes könyörgéseket, de a bor és a kenyér mellé jelképesen az oltárra helyezik a könyvet. Valószínűleg ez indíthatja a híveket arra, hogy az egyetemes könyörgések mintájára fogalmazzák meg saját kérésüket is.

Az általam megvizsgált bejegyzések közül egy kivételével mindegyik prózában íródott, és mindenféle stilisztikai jellegzetességet nélkülöz. A kivételnek számító bejegyzés egy vers, amelynek eredetét nem tudtam kinyomozni:

*Mért oly sok a sérült ember
Oh én édes Istenem?
Minden nap ha útra kelek
Hálát adok Teneked
Te adsz erőt egészséget
Sosem hagysz el engemet
Kérlek Jézus gyógyítsál meg minden beteg gyermeket.*

Tematikailag három nagy csoportba oszthatjuk a könyvben található feljegyzéseket: 1. kérések, 2. köszönetek, illetve 3. egyéb írások (nevek, olvashatatlan bejegyzések, a szerzetesekhez intézett sorok, stb.). Többször előfordul, hogy egy bejegyzésen belül több kérés, vagy köszönet és kérés együtt fogalmazódik meg. A feldolgozáskor ezeket önálló kérésnek tekintettem. Így a bejegyzések nagy többsége, 73%-a kérés, 15%-a hála és 12%-a egyéb tartalmú szöveg. Egyértelmű tehát a kérések túlsúlya. Ez azzal az általános emberi magatartással magyarázható, hogy szükséghelyzetben az emberek vallásos megnyilvánulásai felerősödnek, előszeretettel fordulnak Istenhez vagy valamely szenthez, közbejáróhoz segítség reményében. Ha pedig kedvezően alakulnak dolgaink, hajlamosak vagyunk arra, hogy a hálaadásról, a köszönetről elfeledkezünk.

A témák gyakorisága rámutathat a kegyhely felkeresésének okaira illetve napjaink aktuális (alsóvárosi) társadalmi problémáira. A vendégkönyv bejegyzései a következő tartalmi csoportokba oszthatók:

Kérés: családért 42, egészségért 18, általában (a békéért, szeretetért, testi, lelki erőért) 15, vallásért, vallásosságért 9, pénzért 5, szerelemért, társért 5, hazáért, magyarságért 5, búcsúért (jó idő legyen, többen jöjjenek, a szervezőkért) 3, a fiatalságért 1.

Hála: általában 6, ittlétért 5, családért 5, egészségért 4, vallásért, Szűz Anyáért 2, vizsgáért 1.

A felsorolás jól mutatja, hogy a búcsúban résztvevők között a legtöbb kérés a családdal kapcsolatban fogalmazódott meg: *Drága Szűzanyám segítségemet kérem család minden tagjára. Nagyon kérem légy velünk nagyon szükségünk van rád családi béke egységére. Nehagy el bennünket soha.* (Eredeti helyesírással és központozással!) E kérésfajtának számtalan változata olvasható a könyvben. Témájukat mindig, minden korszakban időszerűnek tarthatjuk. Sok az olyan fohász is, amelyben csak általánosan fogalmazott kérés szerepel elrejtve egy egyéni szándékot: *Szűzanyám jöj segítségemre.*

Egy kegyhely felkeresésének leggyakrabban vallásos indítékai vannak: lelki megújulás, töltekezés és megtisztulás igénye, egyéni vezeklés stb. Ezt tükrözik a vallással, vallásossággal kapcsolatos bejegyzések. Figyelemre méltóak azok a kérések, amelyekben pénzért könyörögnek a hívek. Ezek tükrözhetik a mai kor emberének anyagi gon-

dolzkodását: *Drága Szűzanyánk kérünk téged áldj meg minket egészséggel, boldogsággal és sok pénzzel.*

A szerelem, társválasztás, társkeresés témája a vártnál kevesebbszer fordul elő a könyvben, ami a fiatal korosztály kisebb számú jelenlétére utalhat. Néhány kérés a haza, magyarság, fiatalság érdekében is megfogalmazódott.

A bejegyzések elemzésekor egy további jellegzetességre kell még felhívni a figyelmet. A hívek többsége, annak ellenére, hogy Mária kegyhelyről van szó, nem Máriához, hanem közvetlenül Istenhez intézi kérését. Máriának, mint közbenjárónak és szószólónak a szerepe eszerint háttérbe szorul.

Néhány esetben a templomban tevékenykedő ferencesek a címzettek: *Kérem nagyon szépen egy misét I. nevében, megrontották a férjétől, térjen vissza gyermekeihez a férje és a gyerekeihez. Egészségére.* Találkozunk a hívek számára írt imaszándékkal is: *Imádkozunk egy bűnbánó papért, az egészségéért és lelki egyensúlyáért.*

Mivel a könyv a szentmise felajánlási részében a bor és a kenyér mellé kerül, ez mentálisan lehetőséget teremt a híveknek arra, hogy az egyetemes könyörgések mellett saját egyéni kéréseiket is Isten elé vigyék. Sőt, e módot hatásosabbnak is vélik a közösségi ima által. Másrészt a beírás eszköz lehet magának az embernek a megörökítésében is. Ez, a megörökítés, a maradandóságba vetett hit lehet a magyarázata a kegyhelyek falaiba, padjaiba vésett feliratoknak, de a fák, kirándulóhelyek, várak falaira írt neveknek is. A név megörökítése lehetséges módja a profán bevésés megszentelődésének, a szent hely által a transzcendenssel való összekapcsolódásnak.

Nemcsak a profán dolgok transzcendenssé tételét teszi lehetővé az írás, hanem a múlandó embernek és az írás tárgyának örökké tételét is. A lejegyzés tartósság érzetet kölcsönöz a kérésnek, könyörgésnek, s a köszönetnyilvánításoknak. A bejegyzés eszköze lehet a zarándoklat, mint turisztikai vállalkozás megörökítésének. Különösen fontos ez Szeged-Alsóváros esetében, ahol a gótikus kegytemplom idegenforgalmi látványosság is.

Az írás által a zarándokok érintkezésbe léphetnek az égiekkel, és így a vendégkönyv a transzcendenshez vezető feljáratként is értelmezhető. A levélírás juthat eszünkbe erről az egyoldalú kommunikációról, és valóban: a műfaj előzményei között ott találjuk az Istenhez, szentekhez írt leveleket.

Nem tudjuk, hogy a fent leírtak tudatosultak-e a zarándokokban, vagy csak a témával foglalkozó látja így a jelenséget. Annyi azonban bizonyos, hogy az elmúlt években egyre több templomban jelentek meg a hasonló könyvek és sorra megtelnek lapjaik. Azt mutatják, hogy az Istennel való kapcsolattartásnak erre a korszerűnek érzett megnyilvánulására igénye van napjaink emberének.